

ORACLE LIBRARIES – AUTOMATIZOVANÝ SYSTÉM OLIB V KNIHOVNĚ CERGE–EI V PRAZE

Hana Štveráková, Knihovna CERGE-EI v Praze

Úvod

Příspěvek je věnován stručnému představení a popisu modulů a funkcí automatizovaného knihovnického systému OLIB, který rozšiřuje spektrum používaných knihovnických systémů v knihovnách České republiky.

Úvodem bych ráda představila knihovnu CERGE-EI v Praze, která se specializuje na poskytování ekonomické literatury a ekonomických informací. Jádro specifického poslání integrované knihovny CERGE-EI je obsaženo ve spojení oblasti výuky a vzdělávání s oblastí teoretického a aplikovaného vědeckého výzkumu, knihovna tedy plní současně dva úkoly. Slouží akademické obci Univerzity Karlovy, zejména pak pracovníkům CERGE - Centra pro ekonomický výzkum a postgraduální vzdělávání UK, a zároveň vědeckým pracovníkům Národohospodářského ústavu Akademie věd ČR, dále samozřejmě také odborné veřejnosti (uživateli knihovny jsou studenti vysokých škol, pracovníci bank a dalších finančních institucí, atd.). (Název knihovny vznikl spojením zkratk anglických titulů obou institucí).

Knihovna byla otevřena veřejnosti v roce 1994. Vzhledem ke svým uživatelům je knihovnou dvojjazyčnou, čtenářům nabízí komunikaci jak v češtině, tak v angličtině, a rovněž také složení fondu této dvojjazyčnosti odpovídá. Novější fond je z převážné většiny v anglickém jazyce, ve starším fondu, převzatém z bývalého Ekonomického ústavu ČSAV, převládá čeština. V současné době knihovna pochopitelně nemá k dispozici pouze monografie a poměrně rozsáhlý fond časopisů (zhruba 300 titulů), ale také speciální a elektronické dokumenty. Katalog knihovny CERGE-EI v současné době obsahuje přibližně 8 000 titulů monografií, 8500 titulů šedé literatury a 250 titulů časopisů (zpracování časopisů průběžně pokračuje). V systému je evidováno 1150 uživatelů všech kategorií, většina z nich jsou čtenáři aktivní.

Historie

Novější fond knihovny CERGE-EI byl do roku 1997 čtenářům zpřístupňován pomocí elektronického katalogu ISIS, který byl v českých knihovnách zřejmě nejrozšířenější. Vývoj v oblasti automatizovaných knihovnických systémů však postoupil velmi rychle dál směrem k integrovaným systémům zahrnujícím nejen elektronický katalog dokumentů, ale i automatizaci dalších knihovnických činností, jejich zrychlení a zkvalitnění. A tak již od roku

1996 pracovníci knihovny CERGE-EI uvažovali o zakoupení systému, který by co nejlépe odpovídal požadavkům současných čtenářů. Uživatelé do naší knihovny často přicházejí s informačními požadavky, které svou podstatou vyžadují rešeršní zpracování a vyhledání všech dostupných zdrojů informací k požadovanému tématu. Rozsah těchto informací se neomezuje jen na lokální zdroje knihovny, ale pochopitelně také jsou využívány katalogy jiných knihoven, databáze a Internet. Právě různorodost existujících informačních zdrojů klade vysoké nároky na knihovně informační systém.

V prosinci roku 1996 po dlouhodobém a pečlivém průzkumu knihovna CERGE- EI dokončila výběrové řízení pro automatizovaný knihovnický systém a v souladu s vedením ústavu se rozhodla pro koupi systému OLIB anglické firmy Fretwell-Downing (Sheffield) v konkurenci systémů Aleph, Bibis, Tinlib a Dynix. Po splnění všech formálních náležitostí firma v dubnu 1997 instalovala v knihovně CERGE-EI systém OLIB v první verzi, verzi OLIB 6, která obsahovala především katalog. V následujícím období bylo nejdůležitějším úkolem připravit a provést konverzi dat z databáze ISIS do systému OLIB, definovat obsah jednotlivých polí databáze, resp. tabulek v systému OLIB a definování referenčních dat pro všechny moduly systému.

V červenci roku 1997, po konverzi dat z databáze ISIS a po importu těchto dat do lokální databáze v OLIBu, byla potom zahájena komplexní revize fondu, jak fyzická, tak obsahová. V rámci této revize pracovníci knihovny opatřili všechny fyzicky přítomné dokumenty čárovými kódy, v systému byly označeny dokumenty, které se nepodařilo při revizi nalézt a všechny dokumenty, které byly v průběhu revize vypůjčeny. Čárové kódy byly potom pochopitelně načteny do systému, kde v podstatě nahradily dosavadní přírůstková čísla dokumentů. V tomto období byla zahájena katalogizace monografií v systému OLIB, průběžné zaškolení všech knihovnic pro práci se systémem, a v září 1997 byl zpřístupněn katalog v novém systému pro uživatele naší knihovny.

Závěrem roku 1997 byla instalována další verze systému, a to verze OLIB 7.0.0. Tato verze již poskytovala již téměř všechny moduly, které jsme při nákupu systému požadovali, a pod touto verzí jsme rovněž zpřístupnili v experimentálním provozu katalog knihovny na Internetu. Testovací provoz spočíval hlavně v tom, že jsme katalog zveřejnili pouze v rámci lokální sítě v budově CERGE pro studenty a vědecké pracovníky ústavu. V současné době je v knihovně CERGE-EI v provozu verze systému OLIB 7.0.5c PRO Windows NT a této verzi bych se ve svém příspěvku ráda věnovala podrobněji.

Charakteristika systému

Knihovnický systém OLIB pracuje v architektuře klient/server pod databázovým serverem Oracle7. V knihovně CERGE-EI se jedná konkrétně o server určený pro Windows NT, pochopitelně však mateřská firma vyvíjí systém i v jiných prostředích, a to zejména v prostředí Unixu.

Základní rysy:

- grafické prostředí se standardními rysy Windows (tlačítka, možnost otevření a uspořádání více oken na obrazovce najednou, rolovací nabídky)
- data v katalogu jsou organizována v **doménách**: Titles (tituly), Names (autoři), Series (edice), Subject headings (předmětová hesla), Copies (exempláře), Classes (věcný třídění), Requests (požadavky), Users (čtenáři)
- práce s daty, která jsou do systému zadávána a uložena, je organizována v jednotlivých **modulech**: katalog, výpůjční modul, akvizice, správa seriálů, meziknihovní výpůjční služby
- podstatnou součástí systému jsou tzv. **referenční data**
- umožňuje hledání pomocí **klíčových slov (keywords)** v několika polích záznamu současně (např. pole názvu, autorů, názvu edice atp.)
- při vyhledávání v systému je možné používat znak % , který slouží jako zástupný („wildcard“) pro jeden nebo více znaků
- systém zahrnuje tzv. **normalizační pravidla**, pomocí nichž lze vylimovat některé nepříjemné stránky jazyka při vyhledávání, např. jedn. a množné číslo u podst. jmen
- systém nabízí tzv. **druhotné hledání (secondary searching)** pro nalezení dalších informací vztahujících se k danému záznamu (např. další tituly v jedné edici)
- systém (vzhledem k Oracle databázi) nabízí několikaúrovňové zabezpečení dat pomocí přístupových práv a hesel na úrovni serveru i klientské aplikace

Katalog, referenční data a vyhledávání v systému OLIB

„Srdcem“ systému OLIB je katalog, umožňující zadávání a editaci záznamů nebo vyhledávání jakýchkoli již existujících záznamů. Při katalogizaci je možné zvolit takový druh dokumentu, jaký právě katalogizátor potřebuje, a systém pro tento druh dokumentu nabízí vhodné pracovní prostředí, tzv. layout. Pomocí nástroje **Layout manager** je možné vytvářet pracovní prostředí nové či již existující editovat.

Na samém začátku práce se systémem ovšem stojí definice tzv. referenčních dat, to znamená definice pomocných údajů nutných pro práci s daty v jednotlivých modulech.

Pro lepší názornost uvádím pár příkladů definování referenčních dat:

- **address types** (typy adres pro zadávání údajů o čtenářích v doméně Users, např. adresa trvalého bydliště, adresa přechodného pobytu, adresa zaměstnání, atd.)
- **copy category** (typy kategorií jednotlivých exemplářů titulů, využívá se ve výpůjčním modulu pro odlišení „vypůjčitelnosti“ různým kategoriím uživatelů, např. Reference material, Short loan (overnight), Long loan, atd.)
- **author responsibility type** (rozlišení jednotlivých druhů autorské odpovědnosti při zadávání autorů, např. author, editor, translator, subject, atd.)

Vyhledávání v systému OLIB je možné v doménách **Titles, Authors, Series a Subject headings**, další informace jsou dosažitelné pomocí **druhotného hledání** poklepáním na položku se znakem „ručičky“.

Způsoby vyhledávání v doméně Titles:

- požadovaný typ hledání se volí z rolovací nabídky
- hledání podle názvu titulu
- hledání pomocí klíčových slov (index termínů zahrnuje 7 polí databáze, a sice pole názvu, podnázvu, názvu edice, autorů, předmětových hesel, abstrakt a pole věcného třídíku), vyhledávané termíny se oddělují mezerou nebo pomocí Booleových operátorů. Nalezené položky jsou seřazeny tak, že nejrelevantnější záznamy jsou v seznamu položek zobrazeny jako první, k dispozici je analýza výsledků hledání podle zadaného klíčového slova zobrazená ve speciálním okně na obrazovce.
- hledání podle příjmení autora nebo korporativního autora
- hledání podle předmětových hesel
- hledání podle názvu edice
- hledání podle ISBN
- hledání podle klasifikace (knihovna CERGE/EI používá třídík DDC)
- hledání podle nakladatele

Pomocí druhotného vyhledávání lze například v doméně Titles nalézt:

- všechny tituly od daného autora
- zobrazit detaily o exempláři daného titulu
- zobrazit všechny tituly se stejným věcným třídíkem (třídíkem DDC)
- zobrazit všechny tituly od daného nakladatele
- zobrazit všechny tituly se stejným předmětovým heslem
- zobrazit všechny tituly v dané edici

Okno pro zadávání a zobrazování dotazů:

Na uvedeném obrázku je standardní „rozpůlené“ okno systému jak pro vyhledávání a zobrazování dotazů, tak pro zpracovávání nových titulů. Vzhled tohoto okna je možné měnit podle potřeby na **Hitlist** nebo **Bibliographic full** zobrazení a v rámci zobrazení záznamu (záznamů) je možné vidět tyto záznamy v dalším zvolených formátech, např. **ISBD**, **Lokální katalog** (tedy včetně lokační značky a signatury) nebo **formátu pro tisk**. (viz obr.)

Title proper, Subtitle, Statement of responsibility/ Author surname, Author forename. - Edition statement. - Place of Publication: Publisher, Textdate. - Physical length; Enriching characteristics; Dimensions nonuse. - (Series title; Series sequence). - Note. - ISBN 0123456789: Price

Výpůjční modul

Veškeré výpůjční služby probíhají pomocí obrazovky **Issues/Returns/Renewals** (viz obr.)

Evidence čtenářů i titulů probíhá pomocí čárového kódu a všechny funkce a data, která knihovník při transakcích potřebuje či vyžaduje, jsou dostupná z této obrazovky.

Při načtení čárového kódu uživatele nebo exempláře se může objevit tzv. **Trap** („pastička“), který upozorňuje knihovnici na důležité skutečnosti týkající se knihy nebo čtenáře. Mezi tyto trapy patří např. upozornění o tom, že čtenář je povinen zaplatit pokutu za překročení výpůjční lhůty, nebo že není oprávněn k vypůjčení konkrétního exempláře titulu, atd., u titulů je to například upozornění na to, že kniha patří při zařazování na některé specifické místo v knihovně atd. Většinu těchto „pastiček“ vytváří administrátor systému nebo sami knihovníci a kdykoliv je třeba, je možné tato upozornění vymazat.

Půjčování na běžnou výpůjční lhůtu probíhá automaticky, neboť tato data jsou přednastavena v systému v rámci referenčních dat pro jednotlivé kategorie čtenářů a kategorie dokumentů v systému, pro některé nestandardní lhůty je možné manuální nastavení jakéhokoli data ve výpůjční obrazovce. Systém pouze upozorňuje na to, že konkrétní uživatel překročil dobu, pro kterou zaplatil uživatelský poplatek v knihovně. Běžně je tato doba stanovena na 1 rok od zaplacení poplatku.

WebOpac

WebOpac systému OLIB slouží k prohlížení katalogu knihovny CERGE-EI přes Internet. Presentaci dat z databáze zajišťuje webserver (Netscape FastTrack Server 2.0) a speciální program NTXCGI mateřské firmy Fretwell-Downing.

K prohlížení katalogu je třeba prohlížeč na úrovni alespoň Netscape Navigator 3 či Microsoft Internet Explorer 4. V současné době je dostupná pouze anglická verze katalogu, i když pochopitelně katalog obsahuje i bibliografické záznamy titulů v českém a jiných jazycích. Lokalizace systému (katalogu) do českého prostředí je otázkou budoucnosti, neboť firma Fretwell-Downing dosud systém v českém jazyce nenabízí. Knihovna CERGE-EI je první knihovnou v České republice s instalací systému OLIB a protože angličtina je zde vzhledem k uživatelům a pracovníkům obou ústavů rovnocenná češtině, problém lokalizace nebyl dosud tím nejpálčivějším problémem.

Webovská verze katalogu knihovny CERGE-EI je přístupná přímo na URL adrese: <http://olib.cerge.cuni.cz> nebo přes domovskou stránku knihovny: <http://library.cerge.cuni.cz>.

Součástí katalogu je úvodní stránka v českém nebo anglickém jazyce, která uvádí stručné informace potřebné pro uživatele katalogu knihovny. Prohledávání katalogu je velmi snadné a intuitivní. Nabízí vyhledávání podle klíčových slov s možností omezení hledání podle druhu dokumentu a data vydání dokumentu, hledání podle předmětových hesel nebo názvu či jména autora. Registrovaný uživatel si po přihlášení do systému pod svým čárovým kódem může prohlížet své výpůjčky a mimo jiné např. zjistit, zda nepřekročil výpůjční lhůtu.

Závěr, hodnocení a budoucnost systému

Automatizovaný knihovnický systém OLIB v současnosti zcela určitě patří mezi špičkové systémy s velkou budoucností. Po tříleté „spolupráci“ s tímto systémem můžeme již trochu hodnotit a jsme rádi, že jsme se rozhodli zakoupit právě OLIB. Samozřejmě by bylo příliš ideální, aby něco fungovalo naprosto stoprocentně a bezchybně, a tak i v provozování OLIBu existují některé závažné problémy a některé drobné nedostatky, které ještě čekají na řešení či odstranění.

K těm závažným nedostatkům rozhodně patří dosavadní absence vstupního/výměnného formátu UNIMARC. Přestože jeho implementace nám byla při výběrovém řízení přislíbena, systém dosud pracuje pouze s formáty US MARC a UK MARC. Dalším nedostatkem, který považujeme za závažný, je nefunkčnost modulu Požadavků, Meziknihovních služeb a protokolu Z 39.50.

Na druhé straně systém má spoustu vlastností a funkcí, které považujeme za velmi dobré, je flexibilní a otevřený. Zůstáváme proto optimisty, protože doufáme, že mateřská firma bude mít zájem jmenované závažné problémy vyřešit. Mezi podstatné výhody systému OLIB patří zejména možnost připojení v podstatě jakéhokoliv formátu dokumentu do katalogu (např. plné texty, webovské dokumenty atd.). Budoucnost systému a jeho využití v knihovně CERGE-EI vidíme jednak v možnosti integrace katalogu, dalších elektronických zdrojů a informačního systému obou ústavů a jednak v začlenění systému do poskytování služeb mimo budovu knihovny.